

АМЕРИКАНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ: ЕВОЛЮЦІЯ ДИНАМІКИ

У статті аналізуються стан та перспективи американсько-китайського співробітництва у військовій сфері. Здійснена спроба визначити виклики та загрози сталій динаміці співробітництва між Пекіном та Вашингтоном щодо розвитку військової взаємодії та зв'язків.

Ключові слова: США, КНР, військова сфера, двосторонні відносини, інституціоналізація відносин.

В статье анализируются состояние и перспективы американо-китайского сотрудничества в военной сфере. Предпринята попытка определить вызовы и угрозы стабильной динамике сотрудничества между Пекином и Вашингтоном по развитию военного взаимодействия и связей.

Ключевые слова: США, КНР, военная сфера, двусторонние отношения, институционализация отношений.

The article analyses the Russian-Chinese collaboration in the military sphere. An attempt was made to identify the challenges and threats to sustainable dynamics of military cooperation and communication between Beijing and Washington.

Key words: the USA, China, the military sphere, the bilateral relationship, the institutionalization of relations.

Сучасні американсько-китайські взаємини характеризуються складністю і суперечливістю процесів, які є визначальними щодо їх змістовного наповнення.

По-перше, двосторонні зв'язки розвиваються в умовах жорсткої конкуренції та посилення протистояння економік. І сьогодні у діапазоні відносин США - КНР спостерігається стійка перевага протиріч. При цьому слід зазначити, що нинішнє посилення протистояння в економічній сфері зумовлює трансформацію загального механізму двосторонніх відносин. І якщо у попередні періоди торгово-економічні зв'язки не завжди виходили на перший план і багато в чому визначалися політичними факторами, то наразі військово-політична взаємодія узалежнюється від розширення поля взаємної конкуренції у економічній сфері.

По-друге, справжні складнощі не тільки пов'язані зі зростанням взаємних протиріч, але і тим, що ці протиріччя досить тісно сплетені з двосторонніми інтересами. В енергетичній галузі Китай, з одного боку, є очевидним конкурентом для США, з іншого – вірогідним партнером щодо протидії глобальній енергетичній політиці Росії. У безпековій сфері сторони паралельно вибудовують стратегію щодо розширення механізмів двостороннього співробітництва в глобальних вимірах і ведуть військову підготовку до ймовірного зіткнення на конкретних регіональних ділянках. Справжні труднощі вносять умовність у характер самих відносин на сучасному етапі і тим більше ускладнюють розбудову певної стратегії двосторонніх взаємин.

Разом з тим, на сьогодні американсько-китайські відносини як у політичній, а особливо в економічній

сфері можна охарактеризувати як «зближуючу конкуренцію», зважаючи на тісне переплетення економік країн, каталізатором чого є глобалізаційні процеси. Окремою ж сферою надзвичайно «чутливою» до зміни «градусу» взаємовідносин у політико-економічній сфері є військово-співробітництво між Пекіном та Вашингтоном.

Виходячи з цього, основними завданнями даної розвідки є виявити основні параметри та перспективи формування нового виміру американськокитайських взаємовідносин у військовій сфері; визначити виклики та загрози сталій динаміці співробітництва між Пекіном та Вашингтоном щодо розвитку військової взаємодії та зв'язків.

Окремі аспекти цього напрямку наукових досліджень знайшли своє відображення у роботах вітчизняних вчених, російських дослідників та американських науковців. Серед робіт українських авторів потрібно відзначити праці Є. С. Камінського, С. О. Шергіна, Б. М. Гончара, І. Д. Дудко, М. А. Тарана, І. М. Ковалю, С. В. Юрченка, В. І. Головченка, І. І. Погорської, В. О. Кіктенко, Л. О. Лещенка тощо. Детермінуючі фактори щодо формування основних елементів механізму двосторонніх взаємовідносин аналізуються в роботах російських політологів А. Д. Богатурова, Т. О. Шаклейної, Ю. М. Галеновича, С. М. Рогова, Д. В. Буярова, О. А. Тимофеева. Структурно функціональний аналіз зовнішньополітичних стратегій США і КНР у першому десятилітті ХХІ століття є предметом дослідження американських політологів міжнародників Зб. Бжезинського, Г. Кіссінджера, Дж. Ная, Р. Каплана, С. Росса, К. Кемпбелла.

Офіційна інституціоналізація двосторонніх відносин Вашингтон - Пекін була започаткована встановленням дипломатичних відносин 1 січня 1979 р. Ця подія забезпечила можливість офіційного візиту китайського лідера Ден Сяопіна до США у січні-лютому 1979 р. Візит мав надзвичайно важливе політико-моральне значення, оскільки знаменував собою кульмінацію зусиль щодо входження керівника КНР до кола світових лідерів. Саме з цього моменту можна простежити поступове налагодження співробітництва у військовій сфері між США та КНР. Необхідно відзначити, що цей процес узалежнювався від загального «клімату» двосторонніх відносин, який був суттєво уразливим зважаючи на збереження підтримки США тайванської адміністрації, засудженням з боку політичних та державних діячів США дій китайської влади у сфері дотримання прав людини тощо.

Зближення між Пекіном та Вашингтоном протягом 70-х рр. XX ст. відбувалося на антирадянській основі. Введення радянських військ до Афганістану в 1979 р. стало для офіційного Пекіна підтвердженням практичної реалізації «доктрини Брежнєва», яка до цього вже була апробована під час подій «Празької весни» 1968 р. Радянська інтервенція до Афганістану активізувала китайсько-американські зв'язки у військовій сфері. Так, у серпні 1979 р. була досягнута домовленість щодо будівництва в КНР американської розвідувальної станції для стеження за територією СРСР. Ця станція замінила аналогічний розвідувальний підрозділ США на території Ірану, який був ліквідований після ісламської революції січня 1978 - лютого 1979 рр. На початку 1980 р. держдепартамент США прийняв рішення про постачання до КНР військового обладнання. А вже у липні 1984 р. на Китай була поширена урядова програма США військових поставок за кордон. На початку 1980-х рр. ЦРУ США закупило у КНР озброєння для повстанських сил Афганістану на суму 100 млн. дол. [1, с. 85]. Відповідно на це, з боку Пекіна, стало політичне сприяння з оформлення угоди щодо постачання афганським моджахедам американських переносних ракетних комплексів «Стінгер».

Прихід до влади у США у січні 1981 р. республіканської адміністрації Р. Рейгана корінним чином змінив ситуацію у сфері американсько-китайських військових контактів. Різкий антирадянський курс і гострі публічні висловлювання президента США Р. Рейгана щодо КНР зумовили кореляцію зовнішньополітичного курсу Пекіна, яка до цього була орієнтована на одностороннє блокування з Вашингтоном, основою якого була антирадянська співпраця. Американський дослідник М. Гуртов, аналізуючи теоретично-ідеологічні засади платформи міждержавних відносин адміністрації Р. Рейгана, констатував: «Під керівництвом Р. Рейгана стримування міжнародного комунізму знову стало центральним пунктом американської зовнішньої політики. В'єтнамський синдром, який зазнав критики в роки правління адміністрації Дж. Картера, був офіційно похований Р. Рейганом» [2, с. 3].

Фактично весь наступний період до 1993 р. характеризувався різким «заморожуванням» відносин у військовій сфері між США та КНР.

Порядок денний світової і регіональної політики на початку 1990-х рр. зазнав сутнісної кореляції у

зв'язку із загостренням проблеми регіональної, а відповідно і глобальної безпеки. 10 березня 1993 р. уряд Північної Кореї оприлюднив заяву, в якій зняв із себе зобов'язання щодо виконання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. Ця подія викликала найбільш істотну кризу у сфері нерозповсюдження ядерної зброї з часів Московського договору (Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі й під водою від 5 серпня 1963 р.). КНР виявилася єдиною країною, що зберегла дружні відносини з Північною Кореєю, зокрема, і двосторонній військовий договір з КНДР від 1961 р. Разом із тим, Пекін дав зрозуміти Пхеньяну, що КНДР не повинна розраховувати на військову підтримку Китаю у випадку, якщо вона спровокує і розпочне військовий конфлікт на Корейському півострові. Отже, фактично єдиним переговорщиком, який мав з КНДР офіційні договірні відносини залишалась КНР.

Специфіка ситуації 1993 р. визначалась тим, що одним із «лобістів» нормалізації відносин з КНР стало виступати Міністерство оборони США, яке основним викликом для безпеки США визначило оволодіння зброєю масового знищення Північною Кореєю. Окрім того, в керівництві міноборони США визначились досить впливові прихильники зближення з КНР: перший заступник міністра оборони У. Перрі і заступник міністра з питань міжнародної безпеки Ч. Фрімен.

У листопаді 1993 р. відбувся візит Ч. Фрімена до КНР. Протягом переговорів США виступили з пропозицією співробітництва за чотирьма напрямками:

1. Стратегічний діалог між високопосадовцями оборонних відомств двох країн.
2. Співробітництво у сфері конверсії оборонних підприємств НВАК.
3. Організація робочих візитів між функціональними підрозділами збройних сил.
4. Підготовка китайських військових до участі у миротворчих операціях ООН [3, с. 218].

Проте загострення відносин між Пекіном та Вашингтоном у 1995 р. пов'язане з візитом Президента тайванської адміністрації Лі Денхуея до Корнуельського університету, а також із президентськими виборами 1996 р. на Тайвані залишили ці пропозиції на рівні проектів. Хоча, необхідно відзначити, що зростаюча американсько-китайська економічна взаємозалежність зумовила високий ступінь стійкості двостороннього механізму взаємин щодо впливу подібних криз.

Нормалізацією американсько-китайських відносин після цих подій вважається обмін візитами між Президентом США У. Клінтоном і лідером КНР Цзян Цземінем у 1997 - 1998 рр. Поступовий процес інституціоналізації двосторонніх відносин мав конструктивний вплив і на військову сферу взаємовідносин. Так, протягом візиту міністра оборони КНР Чі Хаотяня до США у грудні 1996 р. було прийнято рішення про розширення співробітництва з Пентагоном. А вже у березні 1997 р. два військові кораблі КНР здійснили візит до США. Під час саміту 1997 р. було прийнято рішення про започаткування механізму двосторонніх консультацій з питань оборони. Перша сесія відбувалася у грудні 1997 р. протягом візиту глави Генштабу НВАК Сюн Гуанькаю до Вашингтону [4, с. 199].

У 1998 р. розпочалися зустрічі представників військових відомств двох країн, які були передбачені Угодою про консультації з питань військово-морської діяльності [4, с. 199].

Активність військових флотів уможливила ситуацію, за якої військові кораблі США та КНР часто діяли у безпосередній близькості.

Наступними кроками на шляху конструктивного упорядкування відносин у військовій сфері між Пекіном та Вашингтоном стало зняття у жовтні 1996 р. обмежень на контакти між університетами міністерств оборони двох країн. У 1998 р. президент США У. Клінтон перебував із візитом у КНР. Одним із результатів візиту стало рішення про проведення спільних симуляційних навчань на місцевості, а згодом – і про взаємне направлення військових спостерігачів на військові навчання.

Прихід у січні 2001 р. до влади в США республіканської адміністрації Дж. Буша-мол. суттєво ускладнив американсько-китайські відносини. По-перше, ідея щодо необхідності більшої концентрації уваги на силовому аспекті у відстоюванні національних інтересів та потреби перегляду концептуальних засад азійського вектору зовнішньополітичної стратегії США знайшла своє відображення в програмній промові з питань зовнішньої політики кандидата в президенти від Республіканської партії Дж. Буша-мол., проголошеній 19 листопада 1999 р. у Президентській бібліотеці Р. Рейгана. Основним лейтмотивом виступу було твердження: «Президент, який стоїть на сторожі своєї країни, повинен бути тверезим реалістом. Є межа можливостей дипломатичних посмішок і похмурих гримас. Армії і ракети не можна зупинити сухим тоном дипломатичних нот. Їх можна стримати лише силою, цілеспрямованими зусиллями і обіцянкою швидкої кари» [5, с. 40]. Відзначаючи поступове зростання ролі Китаю в регіональній системі міжнародних відносин, Дж. Буш-мол. окреслив визначальні фактори формування «китайської» політики його адміністрацією: «Ми вітаємо вільний і процвітаючий Китай. Ми не прогнозуємо конфліктів з ним. Ми не збираємося йому загрозувати. Існують сфери, в яких ми повинні прагнути розвивати співробітництво: боротьба з розповсюдженням зброї масового знищення, досягнення миру на Корейському півострові», але це з одного боку [5, с. 41]. З іншого боку, занепокоєння США викликають капіталовкладення Пекіна «в стратегічні ядерні озброєння, нові балістичні ракети, військово-морські сили і військову авіацію дальнього радіуса дії. Від Китаю виходить загроза шпionaжу проти нашої країни. Уряд Китаю виступає ворогом свободи віросповідання і співучасником насильницьких абортів – тобто провідником безрозсудної та безжальної політики» [5, с. 41]. Саме це дало підстави Дж. Бушу-мол. визначити: «Китай – це конкурент, а не стратегічний партнер. Ми повинні ставитися до Китаю без ворожості, але і без ілюзій» [5, с. 41].; по-друге, негативно вплинув на стан двосторонніх відносин інцидент з американським розвідувальним літаком EP - 3 ARIES II; по-третє, у квітні - травні 2001 р. адміністрація Дж. Буша-мол. здійснила кроки, які істотно розбалансували американсько-китайські відносини. Зокрема 24 квітня було оголошено про продаж

Тайваню озброєння на загальну суму 5 млрд дол. Наступного дня, виступаючи у радіопередачі Good Morning America, президент США Дж. Буш-мол. заявив, що Вашингтон надасть тайванській адміністрації потужну підтримку у випадку нападу Китаю і робитиме «... все необхідне, щоб допомогти острову захистити себе» [6]. Незабаром новообраному Президенту Тайваню Чень Шуйбяню було дозволено зробити транзитну зупинку у Нью-Йорку, під час якої він зустрівся з групою конгресменів, а сам президент Дж. Буш-мол. провів у Білому домі свою першу зустріч з Далай-ламою [6].

Разом із тим, динамічне зростання економічної взаємозалежності США та КНР зумовило прагнення лідерів двох країн нерозкручувати спіраль напруженості. 5 квітня 2001 р., тобто у самий розпал інциденту з американським літаком, Президент США Дж. Буш-мол. виступаючи в Американській спільці редакторів газет відзначив: «Економіка – це сфера, де ми можемо бути партнерами» [7, с. 369].

Отже, двом глобальним акторам, якими є США та КНР, фактично не вистачає нової опори двосторонніх відносин, що буде ефективним доповненням уже багато в чому нерозривних економічних зв'язків, у девальвації яких не зацікавлена жодна зі сторін. На думку відомого американського політолога Г. Кіссінджера: «Тривала конфронтація між Пекіном та Вашингтоном змінить світову економіку, і наслідки будуть негативними для всіх» [8, с. 80].

Відповідно цією новою опорою, яка потенційно може привнести до американсько-китайського діалогу нові елементи довіри, може стати військово-політична сфера, яка суттєво відрізняється від рівня економічних взаємозв'язків між країнами.

5 січня 2012 р. був опублікований документ Міністерства оборони США «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття» [9]. Багато хто з експертів визначив цей документ як нову військову стратегію адміністрації Б. Обами. Ключові моменти у прийнятій військовій стратегії США зводяться до зменшення чисельності американських збройних сил при одночасній концентрації бюджетних ресурсів на розвитку супутників і безпілотних літаків. Стратегія також передбачає переорієнтацію ресурсів на АТР. Окрім того, відносини з Китаєм у документі розглядаються крізь призму політики стратегічного суперництва. Якщо в Національній оборонній стратегії 2008 р. говорилося про намір розвивати з Пекіном контакти по лінії міністерств оборони [10], то у цьому коригуючому документі підкреслюється, що поряд з продовженням діалогу із КНР, США зроблять все необхідне, щоб забезпечити собі доступ до своєї військової інфраструктури в АТР і зберегти можливість для безперешкодного виконання місій у рамках військових зобов'язань перед союзниками. «Підтримка глобального лідерства» визначає Китай як державу, здатну створити численні загрози військовій безпеці США та їх союзникам [9].

Таким чином, нова військова доктрина адміністрації Б. Обами вельми неоднозначна. З одного боку, вона націлена на приведення військової стратегії Вашингтона у відповідність з геополітичними реаліями сьогоденного світу і фінансово-економічними можливостями

США, а з іншого – передбачає розвиток американського військово-стратегічного потенціалу з метою жорсткого суперництва з іншими світовими центрами сили, одним з яких є КНР.

Проте наразі динаміка американсько-китайських відносин свідчить про взаємні пошуки можливих моделей посилення військово-політичної опори співробітництва, що має мінімізувати рівень стратегічного опонування Вашингтона і Пекіна.

13-17 лютого 2012 р. на запрошення віце-президента США Дж. Байдена у США з офіційним візитом перебував заступник глави КНР Сі Цзіньпін. Візит був приурочений 40-й річниці візиту Президента США Р. Ніксона до Китаю і опублікування двома країнами Шанхайського комюніке 1972 р. Під час візиту представниками оборонного відомства США була зроблена пропозиція щодо поглиблення зв'язків між країнами у військовій сфері [11].

На запрошення міністра оборони США Л. Панетти член Держради, міністр оборони КНР Лян Гуанлі з 4 по 10 травня 2012 р. перебував у США з офіційним візитом.

Програма візиту передбачала зустрічі Лян Гуанлі з керівниками держави та збройних сил США, проведення переговорів у широкому і вузькому колах із міністром оборони США Л. Панеттою і участь у спільній прес-конференції. Передбачено було також відвідування військових підрозділів та Військової академії Вест-Пойнт.

Прес-служба американських збройних сил коментуючи перебування міністра оборони КНР Лян Гуанлі у США відзначила: «Візит китайської делегації відбувається у період, коли збройні сили двох країн налаштовані на розширення співробітництва, поліпшення взаємопорозуміння, розбудову довіри і зменшення відмінностей» [12].

Таким чином, візит міністра оборони КНР до США став ілюстрацією пошуку обома сторонами точок опори у військово-політичному середовищі. У цілому заяви американської сторони, протягом першого за 9 років візиту керівника оборонного відомства Китаю до США, містили показові сигнали щодо зацікавленості Вашингтону у формуванні якісно нового рівня американсько-китайських військово-політичних зв'язків й стратегічну значимість Азійсько-Тихоокеанського регіону з точки зору нових зовнішньополітичних настанов США доктринального характеру.

18 травня 2012 р. у черговій військово-політичній доповіді Пентагону щодо Китаю були відзначені три основні напрямки стратегії залучення Китаю до військових зв'язків зі США:

- Поліпшення співробітництва у таких сферах взаємного інтересу, як миротворчість, місії з усунення наслідків стихійних лих і катастроф та надання гуманітарної допомоги, а також операції проти піратів.

- Підтримка зростаючого міжвідомчого взаємопорозуміння через контакти між збройними силами, включаючи структури у сфері військової освіти.

- Побудова спільної системи оцінок загроз і викликів у сфері регіональної безпеки [13].

Візит міністра оборони США Л. Панетти до КНР відбувся 17-20 вересня 2012 р. Напередодні візиту прес-секретар Пентагону США Дж. Літл зазначив, що відвідування КНР Л. Панеттою стане шансом для поглиблення міжармійських зв'язків США та Китаю. «Американська сторона прагне до створення здорових, стабільних, надійних і довгострокових військових відносин з Китаєм. США сподіваються, що даний візит допоможе у підвищенні прозорості та життєздатності відносин між арміями двох країн», – підкреслив він [14].

Проте, необхідно відзначити, що візит міністра оборони США Л. Панетти відбувався на тлі невдоволення Пекіном роллю Вашингтона у Азійсько-Тихоокеанському регіоні і наростанням напруженості навколо територіальної суперечки Китаю і Японії з приводу островів Дяюйдао. Китай рішуче виступає проти позиції Вашингтона, згідно з якою американсько-японський договір 1960 р. про взаємне співробітництво і безпеку поширюється і на острови, які Китай вважає своєю споконвічною територією.

Разом із тим, взаємна зацікавленість сторін у збереженні сталої позитивної динаміки двосторонніх відносин сприяла тому, що результати візиту мали хоч і не досить значний, але все ж таки позитивний «заряд».

Міністр оборони США Л. Панетта характеризує перспективи співробітництва між США та КНР у військовій сфері підкреслив: «Без конструктивних американсько-китайських відносин, у тому числі більш сильних військових зв'язків, ми не зможемо забезпечити безпеку і процвітання у ХХІ столітті» [15].

Зі свого боку, міністр оборони КНР Лян Гуанлі відзначив: «Ми вважаємо, що в рамках більш широкого спектру китайсько-американського співробітництва, військовим двох країн необхідно створити новий тип відносин, який ґрунтуватиметься на принципах рівності, взаємної вигоди і обопільного виграшу» [15].

На думку авторитетного американського державного діяча і політолога Г. Кіссінджера, на порядку денному перед Вашингтоном і Пекіном постала необхідність прийняття ключових рішень: «... рухатися до реального співробітництва або скотитися до нової версії старих моделей міжнародного суперництва. Обидві країни використовують риторику партнерства. Вони навіть створили для цього форум високого рівня – Стратегічний та економічний діалог, який проводиться двічі на рік. Він виявився продуктивним при вирішенні актуальних питань, однак шлях до реалізації основного завдання зі створення дійсно глобального економічного і політичного порядку тільки розпочато» [8, с. 86].

Отже, проведені американсько-китайські контакти на рівні керівників оборонних відомств засвідчують поточну зацікавленість усіх глобальних акторів, які мають стратегічні зовнішньополітичні інтереси у Східній, Південній і Південно-Східній Азії, захистити себе від непередбачуваної вірогідної військової ескалації на перевантаженому міждержавною проблематикою геополітичному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тимофеев О. Америко-китайские отношения на современном этапе / О. А. Тимофеев // Современный Китай в системе международных отношений / [отв. ред. Д.В. Буяров]. – М. : КРАСАНД, 2012. – С. 82–127
2. Gurtun M. Roots of Facilure: United States Foreign Policy in the Third World / M. Gurtun, R. Magroori. – London : Greenwood press, 1984. – 224 p.
3. Зиновьев Г. История американо-китайских отношений и тайваньский вопрос / Г. В. Зиновьев. – Томск : Томский государственный университет, 2007. – 347 с.
4. Ross S. R. Engagement in US China policy / S. R. Ross // Engaging China: The management of an emerging power / [ed. by Alastair Iain Johnston, Robert S. Ross]. – New York : Routledge, 1999. – 309 p.
5. Выдержки из выступления кандидата в президенты от Республиканской партии Джорджа У. Буша // Внешняя политика США и президентские выборы 2000 года [Электронный ресурс] // Электронный журнал госдепартамента США «Внешняя политика США». – Сентябрь 2000. – Т. 5, № 2. – С. 40–44. – Режим доступа : <http://www.usinfo.state.gov/journals/itps/0900/iopc/iopc.htm>.
6. Li Tao. Confidence-Building Measure and Sino-US Military Maritime Consultative Agreement [Electronic resource] / Li Tao. – Mode of access : // http://www.chinaipa.org/cpaq/v1i1/Paper_Li.pdf – Title from a screen.
7. Public Papers of Presidents of the United States. George W. Bush. 2001. – Book 1. – Washington: US Government Printing Office. – 2003. – 415 p.
8. Kissinger H. The Future of U.S.-Chinese Relations / H. Kissinger // Foreign Affairs. – 2012. – Vol. 91. - № 2. – P. 68–87
9. Sustaining US Global Leadership: Priorities for 21 Century Defense [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.defense.gov/news/Defense Strategic Guidance.pdf>.
10. National Defense Strategy 2008 [Electronic resource] // U.S. Department of Defense : website. 2008. June. – Mode of access : <http://www.defense.gov/news/2008%20national%20defense%20strategy.pdf>.
11. Dormandy X. US Election Note: China Policy after 2012 [Electronic resource] // Chatham House, May 2012. – Mode of access : http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Americas/0512usen_china.pdf.
12. Pellerin Ch. Panetta: U.S.- China Relationship One of World's Most Critical [Electronic resource] / Ch. Pellerin // American Forces Press Service, May 7, 2012. – Mode of access : <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=116234>.
13. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/military_and_security_developments_involving_the_peoples_republic_of_china-2012.pdf. – Title from a screen.
14. Эксперты: визит министра обороны США в Китай поможет в углублении взаимодоверия и рассеянии сомнений между двумя армиями [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russian.china.org.cn/news/txt/2012-09/18/content_26557744.htm.
15. Визит министра обороны США: Китай и США развивают взаимовыгодное оборонное сотрудничество [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cntv.ru/2012/09/19/ART11348019186783213.shtml>.

Рецензенти: **Іванов М. С.**, д.політ.н, професор;
Тригуб О. П., д.і.н., професор.

© Шевчук О. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 03.10.2012 р.

ШЕВЧУК Олександр Володимирович – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: проблеми міжнародної політики, міждержавні відносини країн Далеского Сходу та світу.